Міністерство освіти та науки України
Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

з теми: **«Політична діяльність Ізабелли Кастильської: методичні підходи до її вивчення на уроках історії»**

Виконав: студент IV курсу групи Ist1-B22
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
денної форми навчання
СТАХОВ Богдан Олегович

Науковий керівник: кандидат історичних наук,
доцент, доцент кафедри всесвітньої історії
ДУБІНСЬКИЙ Володимир Анатолійович

Рецензент:

Кам’янець-Подільський – 2026 р.

ЗМІСТ

Вступ ……... 3

Розділ 1. Історіографія та джерельна база дослідження …… 6

1.1. Історіографія проблеми ……... 6

1.2. Огляд джерел ……. 12

Висновки до розділу 1 …….. 17

Розділ 2. Іспанія в епоху Реконкісти та реформаторський курс Ізабелли Кастильської ……... 19

2.1. Завершення Реконкісти і формування єдиного іспанського королівства . 19

2.2. Внутрішня та зовнішня політика Ізабелли Кастильської ……... 24

Висновки до розділу 2 …….. 30

Розділ 3. Методичні прийоми вивчення діяльності Ізабелли Кастильської у шкільному курсі історії …….. 33

3.1. Використання наочності та художньої літератури на уроках ……..... 33

3.2. Інтерактивні методи та форми роботи з учнями ……. 38

Висновки до розділу 3 …….. 43

Висновки …….. 45

Список використаних джерел і літератури …… 48

Додатки …… 54

ВСТУП

Актуальність теми. Вивчення політичної діяльності Ізабелли Кастильської є важливим для шкільного курсу всесвітньої історії. Адже період її правління відомий насамперед утворенням Іспанської держави, а також чималим впливом на розвиток європейської цивілізації. Саме за часів Ізабелли І було завершено Реконкісту, створено підґрунтя для централізації влади, здійснено значні внутрішні реформи і започатковано інквізиційний суд. Окрім того, в часи її правління розширилися горизонти світових географічних відкриттів, зокрема завдяки підтримці експедиції Христофора Колумба. Тільки це робить постать Ізабелли Кастильської значущою в європейському політичному процесі кінця XV – початку XVI ст.

Сучасна шкільна історична освіта орієнтується на формування в учнів уміння аналізувати історичні події, оцінювати політичні рішення та робити власні висновки. Тому опрацювання діяльності Ізабелли Кастильської має як пізнавальний, так і виховний потенціал. Оскільки ця тема дає змогу розкрити особливості державотворчих процесів і роль особистості в історії, а також взаємозв’язок політики та релігії. До того ж питання реформування державних інститутів і релігійної сфери залишається важливим у сучасному світі, зважаючи на теперішні соціально-політичних реалії.

Методичний аспект дослідження ґрунтується на тому, що сучасна школа потребує науково обґрунтованих методичних інструментів для вивчення складних історичних тем. Політична діяльність Ізабелли Кастильської поєднує політичні, релігійні, економічні та культурні аспекти, що зумовлює використання різних типів джерел і методів дослідження. Зокрема, це може бути аналіз історичних документів і карт, демонстрація візуальних матеріалів або проєктна діяльність. Пошук оптимальних методичних прийомів, які б дали змогу учням зрозуміти зміст теми, є важливим завданням сучасної методики навчання історії.

Важливість теми полягає не лише в дослідженні значення політичної діяльності Ізабелли Кастильської для європейської історії, а й у необхідності

вдосконалення методичного забезпечення її вивчення в шкільному курсі історії. Водночас опрацювання цієї теми дає змогу поглибити уявлення учнів про державотворчі процеси пізнього Середньовіччя та забезпечити науково обґрунтований підхід до аналізу ролі історичних постатей.

Об'єктом дослідження є процес вивчення політичної діяльності Ізабелли Кастильської в системі шкільної історичної освіти.

Предметом дослідження є політична діяльність Ізабелли Кастильської та методичні підходи до її вивчення на уроках всесвітньої історії у школі.

Метою дослідження є аналіз політичної діяльності Ізабелли Кастильської та підбір методичних підходів до її вивчення на уроках історії у школі.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання:**

- охарактеризувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- визначити основні напрями політичної діяльності Ізабелли Кастильської та їхній вплив на процес формування єдиної іспанської монархії;
- висвітлити історіографічні підходи до дослідження постаті Ізабелли Кастильської й оцінки її політики;
- проаналізувати місце та зміст теми «Правління Ізабелли Кастильської» у навчальних програмах і підручниках з всесвітньої історії;
- розкрити методичні прийоми і дидактичний потенціал вивчення політичної діяльності Ізабелли Кастильської на уроках історії;
- з'ясувати значення використання інтерактивних технологій і міжпредметних зв'язків у практиці викладання теми для формування пізнавального інтересу учнів.

Хронологічні межі охоплюють період правління Ізабелли Кастильської (1474-1504 рр.), що дає змогу розглядати її політичну діяльність у контексті завершення Реконкісти та формування єдиної іспанської монархії.

Географічні межі охоплюють територію Кастилії й Арагону, об'єднаних в єдину іспанську монархію за правління Ізабелли Кастильської.

Методи дослідження. Для осягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціально-історичні методи. Насамперед застосовано історико-генетичний метод, завдяки якому вдалося простежити еволюцію політичної діяльності Ізабелли Кастильської. Історико-порівняльний метод дав змогу зіставити особливості її політичних рішень із загальноєвропейськими тенденціями кінця XV ст. Заразом ретроспективний метод забезпечив можливість відтворити передумови та наслідки головних подій правління Ізабелли І. Провідну ж роль у дослідженні відіграли методи історичного аналізу й узагальнення, за допомогою яких було здійснено опрацювання джерел і навчально-методичних матеріалів із теми. У методичній частині використано також елементи дидактичного аналізу, що дало змогу охарактеризувати технології вивчення матеріалу на уроках історії. Дослідження спирається на загальнонаукові принципи розвитку, історизму, причинності, об’єктивності та світоглядного плюралізму для забезпечення всебічності й достовірності одержаних результатів.

Практичне значення роботи полягає у тому, що її матеріали можуть використовуватися здобувачами вищої освіти для підготовки до семінарських занять з курсів «Нової та новітньої історії країн Європи й Америки», написання курсових і дипломних робіт, а також у навчальному процесі викладання всесвітньої історії у закладах загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження відбувалася під час попереднього захисту кваліфікаційних робіт на засіданні кафедри всесвітньої історії 19.05.26.

Структура роботи відповідає поставленій меті й основним завданням дослідження, а отже, складається зі вступу, трьох розділів (поділених на окремі підрозділи), висновків та списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг роботи становить 54 сторінки, з яких 47 сторінок припадає на основну частину.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Історіографія проблеми державної діяльності Ізабелли Кастильської представлена спектром досліджень, у яких розглядаються основні напрями її внутрішньої та зовнішньої політики, роль у формуванні централізованої монархії і вплив на розвиток Іспанії. У працях зарубіжних та вітчизняних істориків висвітлено особливості реформ королеви й участь у релігійній і колоніальній політиці, а також наслідки її правління. Окремо звертається увага на методичні роботи, в яких аналізується потенціал теми для шкільного курсу історії та розглядаються способи подання матеріалу учням.

Жозеф Перес у своїй роботі «Ізабелла Католичка» дає переважно позитивну й одночасно зважену оцінку державній діяльності Ізабелли І. Він наголошує на тому, що саме її наполегливість і державницький талант стали вирішальними у зміцненні авторитарної монархії та перетворенні Іспанії на провідну державу Європи. На його думку, Ізабелла володіла «політичним призначенням» і демонструвала рідкісні здібності до управління, що підтверджує її боротьба за трон та зусилля з відновлення порядку в Кастилії. Ж. Перес також підкреслює визначальний внесок королеви у підтримку експедиції Х. Колумба, відкриття Нового Світу та модернізаційні реформи [41, с. 16; 95].

Водночас дослідник не ідеалізує Ізабеллу І, визнаючи суперечливість її рішень. Він зазначає, що королева поділяла відповідальність за гострі кроки доби, зокрема релігійну політику, включно з інквізицією та вигнанням євреїв. Хоча автор підкреслює провідну роль Фердинанда ІІ в ухваленні цих рішень, він визнає, що Ізабелла не завжди мала сміливість їм протистояти, а інколи сама проявляла ініціативу, керуючись баченням релігійної єдності як основи державного порядку. Загалом, Ж. Перес підкреслює велич Ізабелли як державної діячки, але водночас звертає увагу на те, що її діяльність була продуктом свого часу, позначеного тогочасними уявленнями про віру та владу [41, с. 52].

Іспанський історик М. А. Ладеро Кесада також досить схвально оцінює діяння Ізабелли Кастильської, розглядаючи її правління як етап переходу від середньовіччя до ранньомодерної державності. Він вважає, що за правління Ізабелли І та Фернандо Арагонського сформувалися передумови для перетворення фрагментованої Іберії на єдину Іспанську монархію. На його думку, здійснювана ними політика забезпечила об'єднання земель, завершення Реконкісти й утвердження королівської влади, що уможливило формування податкової та військової систем [60, с. 15-16].

У праці «Іспанія Католицьких королів» Джон Едвардс вважає правління Ізабелли І та Фердинанда ІІ наріжним каменем для становлення Католицької монархії. Хоча він наголошує, що їх володарювання було окремим, але внутрішня і зовнішня політика – скоординованою. На думку Дж. Едвардса, Ізабелла Кастильська стала рушійною силою державних реформ – від консолідації трону і завершення унії Кастилії й Арагону до визначення релігійної, зовнішньої, інквізиторської й колоніальної політики. Зрештою, дослідник трактує правління Королів-католиків успішним, однак суперечливим, зважаючи на те, що прийняті ними політичні рішення мали неоднозначні наслідки [59, с. 38-40; 282].

Історик О. Орлов оцінює політичну діяльність Ізабелли Кастильської в контексті наслідків кастильсько-арагонської унії для Каталонії, щоправда, без розгорнутої характеристики її внутрішньої політики. Він підкреслює, шо шлюб Ізабелли І та Фердинанда ІІ у 1469 р. став «фундаментальною подією в історії Іспанії» і визначив подальший розвиток держави. Проте з погляду Каталонії призвів до поступової втрати регіоном економічних і політичних позицій. Автор зазначає, що централізований курс, який реалізовувався за правління Католицьких королів, зокрема під керівництвом Ізабелли І, сприяв посиленню Кастилії, але водночас маргіналізував каталонський сегмент об'єднаної монархії [38, с. 104; 122].

Позитивну оцінку постаті Ізабелли І дає В. Панкевич, визначаючи її політичну діяльність як вирішальну для формування об'єднаної і сильної

Іспанської монархії. Зокрема, він підкреслює її важливу роль у зміцненні королівської влади, завершенні Реконкісти та централізації королівства. До того ж автор наголошує, що саме за правління Ізабелли Кастильської було встановлено домінування католицизму, відновлено інквізицію і проведено жорстку релігійну політику, яка стала рисою епохи. Водночас дослідник звертає увагу і на зовнішньополітичні успіхи королеви, особливо на її рішенні підтримати експедицію Х. Колумба, що заклало підвалини іспанської колоніальної експансії [39, с. 57-59].

Попри те, у французькій історіографії погляди на державну діяльність Ізабелли Кастильської і на саму її особу неоднозначні. Звичайно, подібна різноманітність думок притаманна й іншим зарубіжним історикам. Так, у добу Просвітництва Вольтер і Монтеск'є в своїх роботах розглядали королювання Ізабелли І переважно критично, підкреслюючи жорсткість релігійної політики та сприяння інквізиції, що оцінювалося як відхилення від «раціонального» державного управління. Тоді як французькі дослідники XIX ст. і сьогодення поєднали критику релігійної нетерпимості королеви з визнанням її ролі у зміцненні монархії та формуванні національної держави [41, с. 125; 139].

Неоднозначним також є висвітлення державної діяльності Ізабелли І і в українській історіографії, адже з огляду на еволюцію історичної науки дослідники по-різному оцінюють політику королеви у контексті суспільних та релігійних трансформацій в Іспанії. Зокрема, В. Іванова звертає увагу на те, що Ізабелла разом із чоловіком Фернандо ІІ забезпечили доцентрові тенденції в Іспанії та сприяли зміцненню її міжнародних позицій. Водночас авторка наголошує на репресивному характері її релігійної політики, особливо на підтримці інквізиції, переслідуванні євреїв і морисків та впровадженні духовної одноманітності. Загалом, В. Іванова розглядає постать Ізабелли Кастильської як впливову, але водночас жорстку правительку [20, с. 106-107].

Ю. Ісак розглядає час правління Ізабелли Кастильської і Фердинанда Арагонського як період установлення королівського абсолютизму та політичного об'єднання держав Піренейського півострова. Автор,

покликаючись на дослідження В. Піскорського, зазначає, що до часу вступу Ізабелли І на трон королівська влада вже досягла значної могутності, посилюючись завдяки кортесам. Одночасно історик В. Піскорський підкреслював, що правляче подружжя спільними зусиллями вирішило низку державних питань, успадкованих Іспанією від середньовіччя і переданих у спадок новому часу [21, с. 281].

Державну діяльність Ізабелли І та Фердинанда ІІ позитивно оцінює Ксенія Нємцева, вважаючи час їхнього правління найвищим підйомом Іспанії, котрий ознаменував початок її Золотого віку. Вона наголошує, що релігійну політику корона здійснювала в тісній співпраці з церковною ієрархією, внаслідок чого сформувалася нова державна свідомість, яка пов'язала релігійні помисли з державною безпекою. З метою забезпечення єдиної ідеології у 1478 р. подружжя запровадило Інквізицію, а в 1492 р. ініціювало вигнання євреїв з Іспанії. До того ж авторка зазначає, що доходи від конфіскованого майна Інквізиції були використані Ізабеллою та Фердинандом для покриття військових витрат, а також для фінансування будівництва церков і благодійних установ [35, с. 212-213].

Віталій Космина розглядає правління Католицьких королів насамперед крізь призму колоніальної політики, трактуючи його як спрямування накопиченої соціальної енергії суспільства у річище небачених колоніальних завоювань. Він вважає іспанську експансію фактичним продовженням Реконкісти, посиленим месіанським потенціалом католицизму. Стрижнем політики було підтримання Ізабеллою Кастильською морської подорожі Х. Колумба у 1492 р., що відкрило шлях до нових земель. Зрештою, автор підкреслює те, що Іспанська монархія часів Ізабелли І нагадує патримоніальну державу, а її колоніальна політика, розпочата під надією на збагачення, перетворилася на Конкісту [26, с. 147-148].

На думку І. Мартинюка й О. Іваницької, діяльність королеви Ізабелли Кастильської є основоположним чинником у становленні іспанської держави, котрий призвів до її світового злету. Зокрема, вступ Ізабелли І на престол

Кастилії у 1474 р. після смерті її брата Енріке IV трактується як «вирішальний поворот» у долі монархії, а 1492 р. є «фактичною датою заснування Іспанської колоніальної імперії». Автори наголошують, що колоніальна політика, розпочата за часів правління Ізабелли, відкрила для Іспанії можливість загарбання «величезних колоніальних володінь у Новому Світі», перетворивши її на «першу наддержаву раннього Нового часу». Тож дослідники розглядають діяльність Ізабелли Кастильської як відправну точку в становленні Іспанської монархії як імперської сили [31, с. 128].

Постать Ізабелли Кастильської Є. Стрільцова розглядає як правительку, котра цілеспрямовано консолідувала владу і зміцнила монархічні інститути, діючи прагматично та послідовно в інтересах централізації Іспанії. Водночас її політична діяльність оцінюється авторкою як вирішальний чинник формування сильної патримоніальної монархії й утворення передумов для майбутньої імперської експансії [48, с. 43-44]. Натомість Л. Ніконова та О. Коровченко розглядають Ізабеллу І передусім у контексті жіночого лідерства, підкреслюючи здатність королеви результативно керувати державою попри гендерні обмеження епохи. Вони трактують її діяння як приклад успішного поєднання особистої політичної волі, реформаторських рішень і дипломатичної вправності, що забезпечили підвищення міжнародного авторитету Кастилії [36, с. 162-163].

За О. Туренком, особа Ізабелли І розглядається у контексті загальної динаміки статевих ролей та історичних епох, з опорою на інтерпретацію Х. Ортеґи-і-Ґасета. Щоправда, автор не дає розгорнутої оцінки її особистості, однак підкреслює, що саме династичний союз Ізабелли Кастильської та Фердинанда Арагонського став основою виникнення ідеї «єдиної Іспанії». Також він зауважує, що шлюбна унія Католицьких королів поклала початок епосі гармонізації статевих і суспільних ролей, яка позитивно відбилася на розвитку держави [53, с. 48-49].

Одночасно під час викладання теми «Держаної діяльності Ізабелли Кастильської» у шкільному курсі всесвітньої історії увагу зосереджують на

методичних працях, які містять конкретні способи подання матеріалу. Так, О. Мокрогуз у своєму посібнику пропонує розробки уроків і календарно-тематичне планування, що допомагають учителям включати теми ранньомодерної Європи, зокрема Іспанії XV-XVI ст., у навчальний процес. Причому запропоновані розробки містять різні форми роботи з джерелами, запитаннями до текстів і картами для формування історичних компетентностей учнів [5, с. 4-6].

Реалізацію таких методичних підходів можна простежити і в шкільних підручниках. Зокрема, у підручнику І. Я. Щупака після теми «Об'єднання та утворення Іспанського королівства» (§ 19) запропоновано завдання, спрямовані на визначення причин об'єднання Іспанії і наслідків Реконкісти. Автор пропонує охарактеризувати політику Ізабелли І та Фердинанда ІІ, виокремивши її позитивні й негативні риси, а також попрацювати з картою Піренейського півострова для визначення територіальних змін [7, с. 153-154].

Водночас Наталія Сорочинська та Ольга Гісем у своєму підручнику після теми «Реконкіста» пропонують завдання для закріплення навчального матеріалу. Авторки подають їх як систему різнорівневих вправ, що поєднують репродуктивні й аналітичні види діяльності: як-от блок «Перевірте себе» спрямований на відтворення основних фактів і понять. Завдання рубрики «Опрацюйте разом» орієнтовані на розвиток критичного мислення, вміння працювати в парах і групах, аналізувати причини та наслідки й аргументовано висловлювати власні висновки [6, с. 78].

Зрештою, дослідження політичної діяльності Ізабелли Кастильської відображають чимало підходів, поєднуючи оцінку її внутрішньої та зовнішньої політики й участі в релігійних і колоніальних процесах, а також впливу на формування централізованої монархії. У роботах як зарубіжних, так і вітчизняних істориків простежується одночасне визнання успіхів Ізабелли І у зміцненні держави та критичний аналіз суперечливих рішень, зокрема у сфері релігійної політики. До того ж підкреслюється методичний потенціал

теми для шкільного курсу історії, що дає змогу висвітлювати постать королеви як приклад лідерства та впливу жінки на державотворення.

1.2. Огляд джерел

Огляд джерел до вивчення політичної діяльності Ізабелли Кастильської ґрунтується на поєднанні навчальних програм для 7 класу і змісту підручників, що відображають поступове ускладнення підходів до оцінки її ролі в державотворчих процесах Іспанії. Важливе значення мають чинні освітні програми та навчально-методичні матеріали, які дають змогу простежити політичні рішення і їхній історичний контекст у межах шкільного курсу. У навчальному процесі використовуються хрестоматії з добором автентичних текстів для аналізу на уроці, а шкільні підручники забезпечують систематизацію матеріалу відповідно до освітніх програм і методичних вимог викладання історії.

Конкретизацію зазначених підходів можна простежити на прикладі навчальної програми 2017 р. зі всесвітньої історії для 7 класу. Згідно з нею, вивчення Реконкісти та політики Ізабелли Кастильської інтегровано до розділу, присвяченого формуванню європейських держав у X-XV ст. Реконкіста подається як тривалий історичний процес, що завершився утворенням Іспанського королівства через механізм династичної унії Ізабелли I та Фернандо II. Програма передбачає засвоєння учнями базового понятійного апарату («Реконкіста», «династична унія», «кортеси») та вимагає від них уміння локалізувати на карті територію Іспанії, а також визначати наслідки відвоювання Піренейського півострова у мусульман.

Державна діяльність Ізабелли I розглядається в контексті еволюції середньовічних держав – від роздробленості до станово-представницьких монархій. Навчальні результати передбачають, що учні зможуть характеризувати напрями внутрішньої та зовнішньої політики королеви, порівнюючи іспанський досвід централізації влади з аналогічними процесами в Англії і Франції. Практична складова програми охоплює внесення відомостей про утворення Іспанського королівства до синхронізованих

хронологічних таблиць і роботу з контурними картами для візуалізації його кордонів [2, с. 35-36].

У навчальній програмі 2023 р., що відображає оновлені підходи, тема Реконкісти та політичної діяльності Ізабелли Кастильської розкривається як складова ширшого процесу розвитку європейських держав у X-XV ст. Наголос робиться на формуванні в учнів цілісного уявлення про політичні, соціальні та територіальні зміни в Європі, зокрема через встановлення взаємозв'язків між головними подіями доби (хрестові походи, Столітня війна, утворення централізованих монархій). Вивчення іспанського матеріалу інтегрується у загальноєвропейський контекст і розглядається поряд з аналогічними процесами в інших країнах.

Водночас зміст програми орієнтований не лише на відтворення фактів, а й на розвиток аналітичних умінь. Учні працюють із різними видами джерел, виконують пошукові та практичні завдання, складають хронологічні й порівняльні таблиці, аналізують карти і встановлюють причини та наслідки історичних подій. Це дає змогу висвітлювати діяння монархині в системі середньовічних політичних процесів, розвиваючи навички порівняння й узагальнення [3, с. 13-15].

Інша модельна програма передбачає розгляд теми Реконкісти та становлення іспанської монархії в межах розвитку середньовічних держав X-XV ст. як прикладу цивілізаційного конфлікту і зовнішньої колонізації. Навчальний зміст звертає увагу на перехід від феодальної роздробленості до формування централізованих станово-представницьких монархій у країнах Західної Європи, що дає змогу учням зрозуміти місце Іспанії в загальноєвропейському історичному процесі.

Методична складова програми передбачає залучення школярів до дослідницької та проектної діяльності, яка включає роботу з правовими пам'ятками і фрагментами сучасних наукових досліджень. Програма орієнтує на використання історичних понять, роботу з картами, визначення причин, перебігу та наслідків подій, а також характеристику внутрішньої і зовнішньої

політики держав та історичних діячів. Зокрема, учні мають навчитися створювати історичний портрет Ізабелли I та формулювати обґрунтовані судження щодо її ролі в минулому. Значна увага приділяється вмінню аргументувати взаємозв'язок між вчинками монархів і панівними суспільними ідеями, що сприяє розумінню політичного курсу королеви в контексті гуманістичних цінностей [4, с. 13-14].

Отож у навчальних програмах тема Реконкісти та діяльності Ізабелли Кастильської подається в контексті загальноєвропейських процесів державотворення та політичних змін Середньовіччя. Одночасно наголос переноситься з простого засвоєння фактів на формування аналітичних умінь, що дає змогу учням комплексно оцінювати події минулого і роль історичних постатей.

Визначені освітні програми знаходять своє відображення у корпусі опублікованих історичних джерел, зокрема в навчальних хрестоматіях О. Джеджори та М. Рудя. Уміщені в них документи дають змогу простежити конкретні механізми реалізації політичного курсу Ізабелли Кастильської, зокрема у сфері державного управління, релігійної політики та зовнішньої експансії. Водночас аналіз автентичних текстів епохи допомагає конкретизувати уявлення про процес централізації влади та формування ранньомодерної монархії.

У хрестоматійному матеріалі під редакцією Миколи Рудя державна діяльність Ізабелли I розкривається через тексти правових актів, які заклали підвалини політичної єдності Іспанії. Зокрема, фрагменти «Арбітражної сентенції» (Сеговійської угоди) 1475 р. та статути Святої Ермандади 1476 р. демонструють конкретні механізми централізації влади: встановлення правопорядку в містах і чітке розмежування управлінських повноважень між Ізабеллою Кастильською та Фердинандом Арагонським.

Окремий пласт джерел хрестоматії висвітлює релігійно-ідеологічний складник політики королеви та її роль у розширенні державних кордонів. Матеріали, що стосуються заснування інквізиції й едикти про вигнання євреїв,

подають рішення Ізабелли І як інструмент досягнення релігійної однорідності та зміцнення конфесійної єдності держави. Також тексти, пов’язані з капітуляцією Гранади 1492 р., фіксують завершальний етап Реконкісти як тріумф Католицьких королів, що означив остаточне об’єднання іспанських земель і відкрив шлях до зовнішньої експансії [1].

Натомість Олена Джеджора у своєму посібнику розглядає політичний курс Ізабелли Кастильської та Фердинанда Арагонського як перехід від середньовічного релігійного співжиття до формування уніфікованої католицької держави. Наголошується, що династичний шлюб 1469 р. став інструментом територіальної консолідації, яка завершилася підкоренням Гранади. Значна увага приділяється трансформації Церкви на засіб державного контролю: заснування інквізиції у 1479 р., насильницьке навернення іновірців, конфіскація майна та вигнання юдеїв (1492 р.) і маврів (1502 р.) постають заходами ідеологічної однорідності. Діяльність монархині також пов’язується із запровадженням жорсткої цензури інтелектуальної продукції та реалізацією шлюбної дипломатії, що через союзи з Габсбургами і Тюдорами сприяла перетворенню Іспанії на вагому політичну силу Європи [19, с. 282].

У посібнику Т. Рябової Ізабелла І постає як самостійна правителька, чия політична вага в межах династичної унії 1469 р. часто була визначальною порівняно з Фернандом ІІ. Заразом підкреслено її енергійність і рішучість у досягненні стратегічних цілей, зокрема об’єднання Кастилії й Арагону, особистій участі у військових кампаніях Реконкісти та завершення боротьби з маврами. Політика Ізабелли Кастильської оцінюється крізь призму жорсткого релігійного курсу, що проявився у виданні едикту про вигнання нехристиянського населення. Окремо виділяється значуща роль королеви в організації та підтримці експедиції Христофора Колумба до Нового Світу, що було зумовлено її особистою ініціативою всупереч скептичному ставленню Фернанда Арагонського [44, с. 87-88].

Зазначені підходи знаходять віддзеркалення в сучасній методиці викладання історії. Так, методичні рекомендації Ю. Малієнко пропонують комплексну систему завдань для вивчення завершального етапу Реконкісти, де постать Ізабелли Кастильської розцінюється як одна з провідних фігур державного будівництва. Основний наголос зроблено на формуванні в учнів розуміння династичної унії 1469 р. як передумови завершення Реконкісти та створення єдиного Іспанського королівства. Навчальний процес структуровано через заповнення узагальнювальної таблиці «Реконкіста» та роботу з картою, що дає змогу наочно простежити територіальні зміни, зокрема падіння Гранадського емірату в 1492 р.

Запропоновані аналітичні й аксіологічні завдання спрямовані на критичне осмислення суперечливості політики «католицького подружжя». Учні мають дібрати аргументи для обґрунтування релігійного титулу монархів і висловити власні судження щодо їхньої ролі у централізації влади. Значна увага приділяється поєднанню державотворчих успіхів Ізабелли І з трагічними наслідками запровадження інквізиції у 1478 р. Творчі проекти, як-от аналіз пам’ятників у Кордові та Гранаді, сприяють візуалізації історичної пам’яті про діяльність королеви [30, с. 24-26].

З огляду на наведені дослідження, запропоновані в авторському колективному підручнику навчальні завдання до теми «Реконкіста. Утворення об’єднаного Іспанського королівства. Кортеси» (§ 22, тема 4) реалізують комплексний підхід до формування предметних компетентностей через синтез роботи з термінологією та картографічним матеріалом. Методична структура запитань стимулює перехід від репродуктивного відтворення фактів до аналітичного опрацювання просторових змін на Піренейському півострові. Використання візуальних джерел і карт як інструментів проблемного навчання дає змогу учням самостійно простежити динаміку об’єднання Кастилії й Арагону, а також оцінити соціально-політичні наслідки завершення Реконкісти. Таке поєднання методів актуалізації знань та критичного аналізу джерел сприяє підвищенню пізнавальної активності учнів і формує системне

розуміння державної діяльності Ізабелли Кастильської в останній третині XV ст. [8, с. 136-138].

Загалом, джерельна база дослідження поєднує історіографічні праці й автентичні документи, що дає змогу комплексно проаналізувати політичну діяльність Ізабелли Кастильської. У науковій традиції її правління оцінюється як головний етап централізації влади та формування ранньомодерної іспанської держави, попри суперечливість методів її політики. Залучення хрестоматій і навчально-методичних матеріалів забезпечує конкретизацію цих оцінок і їх інтеграцію в освітній процес.

Висновки до розділу 1

Історіографія проблеми свідчить про наявність різних підходів до оцінки державної діяльності Ізабелли Кастильської. У працях дослідників поєднуються позитивні характеристики її ролі у зміцненні централізованої монархії з критичним аналізом релігійної політики та зовнішньої експансії. Біографічні та спеціалізовані дослідження висвітлюють як внутрішню політику, так і зовнішньополітичні дії королеви, включно з реформами, завершенням Реконкісти й участю у відкритті Нового Світу. Порівняння зарубіжних та українських джерел дає змогу простежити еволюцію оцінок Ізабелли I від критики релігійної нетерпимості до визнання її ролі у державотворенні.

Проаналізовані навчальні програми, методичні матеріали та хрестоматійні видання демонструють узгоджений підхід до висвітлення діяльності Ізабелли Кастильської у шкільному курсі історії. У навчальному процесі ці джерела забезпечують перехід від фактологічного засвоєння матеріалу до його аналітичного осмислення через роботу з поняттями, картами, хронологією й історичними текстами. Хрестоматії і навчальні матеріали доповнюють програмні вимоги конкретними документами та фрагментами наукових робіт.

Історичні праці, залучені до аналізу, конкретизують і доповнюють зміст навчальних програм і хрестоматій, зосереджуючи увагу на різних напрямах

політики Ізабелли І. Крім того, її постать розглядається в контексті загальноєвропейських процесів державотворення доби Середньовіччя.

Отже, опрацьована історіографія та запропонована джерельна база дають змогу комплексно дослідити політичну діяльність Ізабелли Кастильської з урахуванням різних підходів до її оцінки. Їх поєднання забезпечує цілісне розуміння внутрішньої і зовнішньої політики королеви в контексті становлення іспанської монархії. Водночас навчально-методичні напрацювання створюють підґрунтя для інтеграції цієї теми у шкільний курс історії та формування в учнів системного уявлення про процеси державотворення.

РОЗДІЛ 2. ІСПАНІЯ В ЕПОХУ РЕКОНКІСТИ ТА РЕФОРМАТОРСЬКИЙ КУРС ІЗАБЕЛЛИ КАСТИЛЬСЬКОЇ

2.1. Завершення Реконкісти і формування єдиного іспанського королівства

У XV ст. Кастильська корона, зміцнивши свої позиції на Піренейському півострові, поступово утверджувалася як провідна сила регіону, однак усередині королівства зберігалися безладдя і політична боротьба. Втім, Кастилія зміцніла завдяки південним територіям, здобутим під час Реконкісти, які приносили значний внесок в економіку. Водночас на півночі та півдні королівства простягалося океанічне узбережжя, що сприяло експорту товарів на міжнародному рівні [15, с. 34-35].

Тривале правління Хуана II проходило в умовах слабкості королівської влади, залежності монарха від свого фаворита Альваро де Луна та постійної боротьби зі знаттю. Проте Альваро де Луна, будучи фактичним правителем Кастилії, боровся з великими феодалами за укріплення королівської влади, намагався посилити центральний апарат і підкорити церкву монаршій волі. Водночас Альваро протистояв як зовнішнім ворогам – маврам, так і внутрішнім – вищій знаті. Так, у 1445 р. Альваро де Луна здобув перемогу над повсталою аристократією в битві під Ольмедо. Однак Хуан II неодноразово відсторонював його від влади під тиском знаті, а в 1453 р. Альваро де Луна був звинувачений у чаклунстві та страчений [9, с. 252]. Зрештою, внутрішні чвари підривали авторитет корони і знижували воєнний успіх проти маврів.

Після смерті Хуана II кастильський трон посів його син Енріке IV, який почав своє правління з відновлення воєнних дій проти Гранадського емірату. Під час цих кампаній кастильські війська здійснювали наступальні операції на півдні та в 1462 р. оволоділи Гібралтаром і Арчидоною, однак воєнні успіхи не мали стратегічної переваги. У внутрішній політиці Енріке дотримувався курсу свого попередника, намагаючись обмежити вплив знаті на королівську владу через призначення на державні посади вигідних короні осіб. До того ж за його королювання фактичне управління Кастилією зосереджувалося в руках

фаворитів, зокрема Хуана Пачеко та Бельтрана де ла Куеви, які були опорою монарха і водночас протистояли опозиційній аристократії [22, с. 367-372].

Політична боротьба в Кастилії загострилася, коли у червні 1465 р. учасники Ліги знаті оголосили про скинення короля Енріке IV та проголосили інфанта Альфонсо новим монархом, і притому публічно заявили про сумнівне походження інфанти Хуани Кастильської. Це спричинило анархію в державі, де фактично діяли два монархи, а Ліга, користуючись невдоволенням політикою короля, поповнювалася новими прихильниками. Так, у 1465 р. знаттю було організовано театралізовану детронізацію короля, під час якої опудало Енріке IV публічно позбавили регалій і скинули з трону. Попри пропагандистський успіх опозиції, воєнне протистояння затягнулося, і хоча король уникав генеральної битви, у 1467 р. відбувся бій під Ольмедо, в якому перемогу здобули королівські війська. Втім, замість того, щоб скористатися цим успіхом для придушення опозиції, Енріке пішов на переговори з Лігою.

Після несподіваної смерті інфанта Альфонсо в 1468 р. лідери заколоту втратили чіткого претендента на трон, а інфанта Ізабелла відмовилася коронуватися за життя Енріке IV, наполягаючи на законному порядку престолонаслідування. За цих умов король і опозиція пішли на компроміс, результатом якого став договір, укладений восени 1468 р. у Биків Гісандо. Згідно з його умовами громадянська війна припинялася, учасники Ліги визнавали владу Енріке IV, а Ізабелла проголошувалася законною спадкоємицею кастильської корони й отримувала титул принцеси Астурійської. Причому інфанта Хуана втрачала права на трон [9, с. 253-254].

Визнання Ізабелли спадкоємицею кастильського престолу поставило питання її шлюбу в політичне значення, оскільки за умовами договору її заміжжя мало укладатися лише за згодою Енріке IV та провідних аристократів. Король розглядав династичні союзи з Францією і Португалією, прагнучи посилити власні позиції та протидіяти впливу Арагону, але Ізабелла самостійно одружилася з інфантом Фернандо, спадкоємцем Арагонської корони [27, с. 151]. Одруження відбулося таємно 19 жовтня 1469 р. у

Вальядоліді без дозволу Енріке IV та з використанням папського дозволу, отриманого з порушенням формальних процедур, що викликало різку реакцію короля. У відповідь Енріке знову проголосив спадкоємицею свою доньку Хуану, а Ізабеллу позбавив спадку [39, с. 55].

Конфлікт навколо одруження Ізабелли та Фердинанда був зумовлений напруженими відносинами між Кастильською й Арагонською Коронами, що сформувалися внаслідок війни 1429-1430 рр. Ще за правління Хуана II фактична влада належала Альваро де Луну, опора якого на духовенство, дрібну знать і євреїв зумовила спільну опозицію великої кастильської аристократії й арагонських інфантів, які прагнули контролювати кастильський престол. Це протистояння переросло у війну між Кастилією й Арагоном, під час якої Альваро де Луна переміг і вигнав арагонських інфантів з Кастилії [47, с. 182].

Поступове примирення між Енріке IV та Ізабеллою стало можливим після того, як у 1471 р. папа Сикст IV визнав її шлюб із Фернандом Арагонським дійсним, що суттєво зміцнило легітимність позицій подружжя і сприяло зростанню кола їхніх прихильників у Кастилії та за її межами. У 1473 р. в Сеговії відбулася офіційна зустріч і примирення Ізабелли з королем, однак після смерті Енріке IV 11 грудня 1474 р. питання престолонаслідування знову загострилося. І 13 грудня Ізабелла проголосила себе королевою Кастилії та Леону згідно з договором у Гісандо. Подальше врегулювання статусу подружжя було здійснене в Сеговійському договорі 15 січня 1475 р., який визначив політичний механізм спільного правління: Ізабелла визнавалася єдиною суверенною володаркою Кастилії, а Фернандо отримував титул короля й участь в управлінні, проте лише як її уповноважений. Однак Кастилія та Арагон зберігали політичну й інституційну автономію, оскільки їхні органи влади і соціально-економічні структури залишалися відокремленими [39, с. 55-56].

Хоча влада Ізабелли була проголошена в Кастилії, вона все ж зустрічала супротив з боку частини кастильської знаті та Португалії, що переріс у війну.

Бойові дії розпочалися навесні 1475 р. з міських повстань проти сеньйорів на підтримку Ізабелли та Фердинанда, які позиціонували себе як захисники королівської влади і міських вольностей. Проголошення Хуани Бельтранехи і короля Афонсу V «королями Кастилії» спричинило розгортання війни на кількох фронтах, але поразки у битвах під Торо й Альбуері поступово схилили перевагу на бік Католицьких королів. Упродовж 1476-1478 рр. Ізабелла та Фердинанд змогли підпорядкувати більшість важливих міст і територій, забезпечити перехід на свій бік знаті й нейтралізувати зовнішню підтримку Хуани. Остаточне визнання Ізабелли королевою Кастилії було закріплене Алкасоваським миром 1479 р., за яким Хуана зреклася претензій на престол. Того ж року помер Хуан II Арагонський, і Фердинанд успадкував трон Арагону [9, с. 255-256].

З об'єднанням обох Корон у дуалістичну монархію з'явилася сприятлива можливість для боротьби з мусульманською Гранадою. Ізабелла використала цю перспективу з вигодою для своєї влади, причому інтереси Фернандо збігалися з її власними. Тому вже з 1480 р. Кастилія та Арагон оголосили війну маврам [35, с. 56]. Початок війни був зумовлений порушенням перемир'я, коли в 1481 р. емір Гранади Абульхасан відновив бойові дії, захопивши кастильську Саару. У відповідь армія Кастилії взяла Альхаму в лютому 1482 р. Крім того, ще в 1481 р. було прийнято акт, за яким Ізабеллі надавалися такі самі права на управління Арагоном, що мав Фердинанд в Кастилії. Спроба маврів відбити місто зазнала невдачі завдяки діям кастильських військ, хоча поразка кастильців під Лохою тимчасово ускладнила становище. Водночас внутрішня криза в Гранадському еміраті значно послабила мусульманську державу [9, с. 420].

Кастилія скористалася внутрішнім становищем емірату, направивши військову експедицію в район Малаги і Велеса, котра завершилася поразкою під Ахаркією в березні 1483 р. та полоном значної частини знаті. Проте вже невдовзі кастильці здобули реванш, перемігши під Малагою та Лусеною, де в полон потрапив емір Боабділь. Його захоплення спричинило загострення

династичної боротьби в Гранаді, що було використано Фердинандом у політичних цілях. У 1485 р. кастильські війська здобули низку фортець і міст – Альмару, Сетеніль, Картаму, Койн і Ронду, встановивши контроль над Малагською областю. Попри поразку під Мокліном, наступальні дії не припинялися, а звільнення Боабділя та його підтримка Кастилією посилили розкол у Гранадському еміраті.

Виконуючи умови союзного договору з Фердинандом, Боабділь сприяв захопленню кастильцями Лохи у травні 1486 р., після чого були взяті Ельвіра, Моклін, Коломера та низка інших укріплень. Підтримка Боабділя Кастилією загострила громадянську війну в Гранаді між ним і Ель Загалем, чим Фердинанд скористався для розширення завоювань. Зокрема, у 1487 р. були захоплені Велес-Малага і після тривалої облоги Малага, а в 1489 р. – Баса. Капітуляція Ель Загаля та передача ним Кастилії своїх володінь різко звузили територію Гранадського емірату фактично до Гранади та її околиць. Після невдалих спроб дипломатичного врегулювання і поновлення бойових дій у 1490 р. кастильські війська в 1491 р. вступили в гранадську долину та розпочали облогу столиці емірату, котра завершилася його капітуляцією наприкінці того ж року [22, с. 459-463].

Капітуляція Гранади була оформлена внаслідок переговорів між представниками Католицьких королів і мавританською стороною на основі умов, раніше застосованих при здачі Гуадіса, з вимогою клятвеного підтвердження їх виконання до передачі Альгамбри. Підсумком перемовин стало погодження 67 статей договору, що гарантували мусульманам особисту й майнову недоторканність, свободу віросповідання, збереження мечетей, судочинства та власних посадовців, звільнення полонених і право безперешкодного виїзду до Африки з майном. Окремо заборонялося насильницьке навернення в християнство та гарантувалося вільне пересування мусульман християнськими землями. 2 січня 1492 р. кастильські війська зайняли Альгамбру, після чого Ізабелла і Фердинанд урочисто вступили до міста. Попри декларовану лояльність нової влади, значна частина

мусульманського населення Гранади й Альпухарри обрала еміграцію, розпродавши своє майно за безцінь [9, с. 423-424].

Отже, завершення Реконкісти у 1492 р. стало підсумком тривалих політичних і воєнних процесів у Кастилії, що привели до об'єднання Кастильської й Арагонської корон у формі дуалістичної монархії Ізабелли та Фердинанда. Перемога над Гранадським еміратом ліквідувала останній мусульманський осередок на Піренейському півострові та сприяла зміцненню королівської влади і консолідації знаті навколо монархії. Зрештою, було закладено політичні й ідеологічні підвалини формування єдиного Іспанського королівства, котре наприкінці XV ст. вступило в період зовнішньої експансії.

2.2. Внутрішня та зовнішня політика Ізабелли Кастильської

Після сходження на кастильський престол Ізабелла та Фернандо успадкували від попереднього правління спорожнілу скарбницю, розпорошений королівський домен і невпинні локальні міжусобиці. Однак у перші роки королювання основною проблемою була серйозна опозиція кастильської аристократії, що не лише звикла до самостійності й обмеженої підконтрольності королівській владі, а й зберігала за собою право вибору престолонаслідника. Тому Католицькі королі спрямували свої зусилля на побудову сильної центральної влади, заручившись підтримкою впливових кастильських сімей, які прагнули мати гаранта власного становища. Монархи продовжили політику Енріке IV стосовно знаті, бажаючи бачити в ній союзника й опору, однак усували крайнощі, зокрема повертали короні володіння і титули, отримані всупереч закону [22, с. 397].

Невдоволення опозиційної знаті прагненнями молодих монархів вилилося у війну за Кастильську спадщину, в яку втрутилися Португалія та Франція. Проте після взяття Торо кастильськими військами у жовтні 1476 р. завершилися основні бойові дії, хоча окремі зіткнення тривали на прикордонних територіях [29, с. 398]. Звільнившись від необхідності вести масштабні бойові дії, королі зосередилися на наведенні внутрішнього порядку і досягненні порозуміння з опозиційною знаттю. Результатом перемовин стало

укладення з 1476 р. пактів із могутніми аристократичними родами, причому корона уникала жорстких репресій, обмежуючись вилученням тільки незаконно набутого майна. Втрати знаті компенсувалися різними способами, зокрема через укладання династичних шлюбів із родинами, відданими престолу, що пов'язувало колишніх опонентів із королівською владою.

Католицькі королі йшли на поступки у переговорах із вищою знаттю, зате у своїх діях із умиротворення країни виявляли рішучість і непохитність, що не залишали грандам надії на збереження колишнього контролю над управлінням державою. Весною 1477 р. Ізабелла вирушила на південь країни – в Естремадуру й Андалусію, найнеспокійніші області, в яких майже автономно правила зміцніла за роки безвладдя аристократія. Королева поставила під свій контроль управління великими містами, втручаючись у розподіл посад, повернула деякі землі короні та вирішила спірні питання між грандами. Рішучіше монархи діяли пізніше в Галісії, де для придушення супротиву і з метою залякування руйнували дощенту багато фортець [22, с. 401].

Після придушення опору відцентрових сил Ізабелла та Фердинанд зосередилися на формуванні монархії з сильною центральною владою, спираючись на оновлені підконтрольні короні інститути. Так, у 1476 р. кортеси в Мадригалі відновили Святу Ермандаду з метою забезпечення порядку на місцях, наділивши її правом мати власні збройні загони для обмеження свавілля знаті. Ухвала «Загальної постанови» у 1480 р. кортесами в Толедо ініціювала стабілізацію грошової системи, недопущення незаконного захоплення землі, реорганізацію Королівської ради й Аудієнції (Канцелярії) та скорочення державних рент, одержаних від корони приватними особами після 1464 р. Водночас монархи втрутилися у конфлікт між сеньйорами та селянами-ременсами в Арагонській короні, зокрема в Каталонії, що призвело до ухвалення в 1486 р. Гуадалупської сентенції, котра скасувала особисту залежність селян і передала кримінальну юрисдикцію над ними королівській владі [60, с. 474-475].

Реформування Королівської ради й Канцелярії спрямовувалося на обмеження політичного впливу аристократії та посилення контролю корони над управлінням і судочинством. Із 1480 р. Королівська рада формувалася з призначених монархами постійних членів – президента-прелата, кабальєро та юристів-летрадо, водночас участь представників вищої знаті втратила вирішальне значення. Причому рада діяла від імені королів як вищий судовий і дорадчий орган. Паралельно було реорганізовано Аудієнцію як найвищий суд Кастилії з чіткою структурою палат, призначуваними короною суддями та розширеною юрисдикцією. У 1494 р. була створена друга Канцелярія в Сьюдад-Реалі, а також розширено мережу аудієнсій, зокрема в Галісії, що забезпечило контроль королівської влади над правосуддям на всій території держави [22, с. 406-409].

Після умиротворення країни Католицькі королі розпочали впорядкування міського управління, прагнучи посилити контроль корони над містами та припинити міжусобиці. Монарша влада втручалася у суперечки між містами і сеньйорами щодо незаконно захоплених земель, ініціювала судові процеси та направляла спеціальних суддів для розслідування фактів узурпації. Монархи також провели реформу інституту корехідорів, яких корона призначала до великих і середніх міст як своїх представників із широкими адміністративними та судовими повноваженнями. Одночасно розширювався місцевий бюрократичний апарат через запровадження інспекторів, ревізорів і спеціальних слідчих, що дало змогу правителям регулювати діяльність міських органів влади як у Кастилії, так і, з певними обмеженнями, в містах Арагонської корони [60, с. 482-484].

Перетворення торкнулися також функціонування кортесів, зокрема в Кастилії, де вони скликалися нерегулярно і після зібрань 1476 та 1480 рр. надовго втратили політичне значення. Корона не була юридично зобов’язана дотримуватися їхніх рішень і через систему корехідорів могла впливати на склад прокурадорів, унаслідок чого після 1480 р. кортеси скликалися переважно для формального затвердження престолонаслідника. Однак у

державах Арагонської корони кортеси зберігали регулярність скликань і значну політичну вагу, залишаючись інструментом захисту інтересів знаті та міських еліт. Фердинанд Арагонський не ліквідував цю систему, але прагнув налагодити взаємодію з кортесами, проводячи своїх прибічників до Депутації та шукаючи компромісів між монархією і становими представництвами [22, с. 417-418].

Одночасно змін зазнала й організація іспанської Церкви, реформи якої були спрямовані на її тісніше підпорядкування короні та впорядкування церковної структури. У 1478 р. рішення церковної асамблеї в Севільї закріпили участь монархів у формуванні єпископату, зобов'язали єпископів постійно перебувати в діоцезах і передбачали заходи проти недостойного духовенства. Одночасно було здійснено реорганізацію церковної ієрархії: у 1486 р. Фернандо й Ізабелла отримали право королівського патронату над Церквою на Канарських островах. Згодом, у 1492 р., архієпископський статус здобули Валенсія та Гранада, що супроводжувалося перерозподілом підпорядкованих єпископств [40, с. 289].

Водночас на теренах Іспанської монархії Католицькі королі започаткували інквізицію з метою посилення контролю над духовною сферою. Після тривалих переговорів із папською курією булла Сикста IV від 1 листопада 1478 р. надала Ізабеллі та Фердинанду право самостійно призначати інквізиторів і спрямовувати конфісковане майно до державної скарбниці. Фактичне запровадження інституції відбулося у 1480-1481 рр. із призначенням перших інквізиторів у Севільї та створенням інквізиційного трибуналу, діяльність якого швидко поширилася за межі міста [12, с. 56-60]. Невдовзі інквізиційні трибунали були засновані й в інших регіонах монархії, а отримані ними кошти монархи використовували для покриття витрат на війну з Гранадою [35, с. 213].

Розгортання інквізиційної мережі безпосередньо пов'язувалося із загостренням конфесійної та соціальної напруги у християнському суспільстві, оскільки швидке зростання чисельності «новонавернених

християн» – вихідців з юдейського і мусульманського середовища – поставило перед короною проблему релігійної однорідності та лояльності підданих. Ці групи опинилися в центрі підозр і переслідувань через збереження «таємної віри», тоді як «старі християни» підтримували ідею чистоти крові та ставилися до новонавернених із насторогою і зневагою. Зрештою, християнська спільнота прагнула «очищення» Католицької монархії від нехристиян і пропагувала дарування привілеїв тим родинам, які здавна належали до християнської церкви. Хоча ставлення до мудехарів – іберійських мусульман, загалом було кращим, аніж до євреїв [54, с. 571].

Після завоювання Гранади Ізабелла і Фердинанд поступово відмовилися від умов капітуляції та перейшли до політики примусової християнізації мусульманського населення. Початково навернення здійснювалося поміркованими методами під керівництвом архієпископа Е. де Талавери, однак наприкінці 1490-х рр. за ініціативою Х. де Сіснероса держава вдалася до насильницьких заходів, включно з арештами, примусовими хрещеннями та знищенням мусульманських релігійних текстів [13, с. 38]. Це спричинило повстання в Гранаді і згодом у низці інших регіонів, які були жорстоко придушені королівськими військами. У підсумку мусульманам було поставлено вибір між хрещенням і вигнанням, що закріпив указ 1502 р., після чого в Кастилії й Андалусії залишилися переважно формально охрещені мусульмани – мориски [9, с. 425].

У межах монархії заступницьке ставлення Католицьких королів до євреїв загалом і до придворних євреїв зокрема поєднувалося з посиленням сегрегації, покликаної обмежити контакти євреїв із «новими християнами» та сприяти викоріненню «юдейської єресі» серед конверсо. У 1492 р. було ухвалено Гранадський едикт, який зобов’язував євреїв у тримісячний строк або залишити країну, або охреститися. Опинившись поза законом, євреї втратили можливість займатися комерційною та фінансовою діяльністю і зазнавали численних посягань, тому більшість їх обрала еміграцію. Значна частина єврейського населення емігрувала до Італії, Португалії, Османської

імперії та країн Північної Африки, віддавши перевагу збереженню віри над примусовим хрещенням [50, с. 182].

За правління Ізабелли і Фернандо було здійснено реформу війська, спрямовану на подолання його феодальної роздрібненості та створення постійної армії на службі корони. Значущим кроком стало утворення в 1493 р. королівської «Кастильської гвардії» як ядра професійного війська, а ордонанс 1503 р. поклав край автономному комплектуванню армії та закріпив контроль корони над її організацією, фінансуванням, дисципліною й озброєнням. Армія була реорганізована у полки та роти з чіткою ієрархією командування, поєднувала піхоту, кінноту й артилерію і спиралася на розвиток військової логістики та артилерійського виробництва, що забезпечило зростання боєздатності іспанського війська [29, с. 399-401].

Іспанська корона, особливо Ізабелла I, надала підтримку експедиції Х. Колумба після тривалого й обережного розгляду його проєкту в 1489 р. Попри початкову відмову спеціальної комісії та сумніви щодо наукової обґрунтованості задуму, завдяки заступництву впливових придворних і церковних діячів корона погодилася взяти проєкт під свій контроль. Результатом стало укладення 17 квітня 1492 р. Капітуляції в Санта-Фе, якою Ізабелла та Фердинанд санкціонували експедицію і забезпечили її фінансування та юридичне оформлення. Водночас із 1499 р. корона, порушуючи умови Капітуляції, почала укладати окремі угоди з іншими мореплавцями щодо відкриття і приєднання до своїх володінь заморських територій, які ще не були освоєні Х. Колумбом [9, с. 426-428].

Зовнішня політика Католицьких королів була спрямована на зміцнення позицій Іспанії як усередині Піренейського півострова, так і за його межами. Передусім монархи врегулювали суперечки з Португалією після громадянської війни, закріпивши права Кастилії на Канарські острови та визначивши сфери впливу в Атлантиці, укладенням Алкасоваського договору в 1479 р. Після завоювання Гранади увага королів була зосереджена на Африці й Канарських островах, що забезпечувало безпеку південного узбережжя.

Відкриття Америки зумовило укладення Тордесильяського договору в 1494 р., який розмежував сфери впливу Іспанії та Португалії в Новому Світі. Одночасно монархи активізували політику в Італії, повернувши Руссільйон і завоювавши Неаполітанське королівство у 1501-1503 рр., що дало змогу закріпити позиції Іспанії в Середземномор'ї та створити протитурецький бар'єр [22, с. 434-437].

Водночас Ізабелла та Фердинанд, маючи п'ятеро дітей, провадили матримоніальну політику, спрямовану на укріплення міжнародних союзів з метою протистояння Франції. Так, старша дочка Ізабелла спочатку вийшла заміж за інфанта Афонсу, а лише після його смерті – за Мануела I, що зміцнило відносини з Португалією. Після смерті інфанти Ізабелли Астурійської у 1498 р. Мануел I одружився на її молодшій сестрі Марії Арагонській. Інші їхні діти були одружені з представниками Габсбургів та англійської корони: інфант Хуан одружився з Маргаритою Австрійською, а Каталіна (Катерина) стала дружиною спершу принца Артура, а потім – Генріха VIII. Ці шлюби мали забезпечити союз із Португалією, Священною Римською імперією й Англією, водночас ізолюючи Францію. Проте смерть інфанта Хуана та інших спадкоємців зумовила перехід права на Кастилію й Арагон до Хуани I та її первістка Карла I Габсбурга [56, с. 66-67].

Урешті, внутрішня політика Ізабелли Кастильської у співправлінні з Фердинандом була спрямована на подолання феодальної роздрібненості, утвердження сильної королівської влади і підпорядкування державних інституцій контролю корони. Проведені реформи, зокрема в управлінні, війську та конфесійній сфері, створили передумови для політичної стабілізації держави і мобілізації ресурсів. У поєднанні із зовнішньою політикою, колоніальною експансією та династичними шлюбами це забезпечило перетворення Іспанії наприкінці XV – на початку XVI ст. на одну з провідних європейських держав.

Висновки до розділу 2

В епоху завершення Реконкісти Іспанія перебувала у стані політичної трансформації, спричиненої як внутрішніми кризами Кастильського королівства, так і поступовим посиленням королівської влади. Тривалі міжусобиці, боротьба знаті за вплив на престол і слабкість центральних інституцій у першій половині XV ст. істотно уповільнювали закінчення Реконкісти.

Ситуація змінилася лише після укладання династичного шлюбу Ізабелли Кастильської та Фердинанда Арагонського, який започаткував дуалістичну монархію. Це створило політичні умови для об'єднання християнського суспільства Кастилії й Арагону та організації спільного наступу проти Гранадського емірату.

Завоювання Гранадського емірату в 1492 р. стало воєнною перемогою над останнім осередком мусульманської держави на Піренейському півострові та важливим етапом формування централізованої Іспанської монархії. Його ліквідація сприяла зміцненню авторитету Католицьких королів, об'єднанню знаті навколо корони й утвердженню ідеології християнської монархії.

Перемога в Реконкісті зумовила укріплення централізованої влади в Іспанії та відкрила шлях до проведення внутрішніх реформ, спрямованих на посилення державного управління і фінансової системи. Одночасно це дало змогу активізувати зовнішню політику, зокрема підтримати експансію та географічні відкриття, що, зрештою, перетворило іспанську державу на одну з провідних сил Західної Європи наприкінці XV ст.

Реформаторський курс Ізабелли I у співправлінні з Фердинандом II був спрямований на подолання феодальної роздрібненості, централізацію управління, підпорядкування церкви і війська королівській владі та забезпечення релігійної єдності держави. У поєднанні з колоніальною експансією та продуманою династичною політикою ці заходи заклали основи іспанської великодержавності. Смерть Ізабелли Кастильської у 1504 р. та передання спадкоємства своїй дочці Хуані I означали завершення етапу становлення Католицької монархії.

Загалом, завершення Реконкісти ознаменувало кінець етапу формування єдиної королівської влади та закріплення нового політичного порядку в Іспанському королівстві. Підсумком цього процесу стало консолідоване управління державою і стабілізація престолу, що забезпечило основу для подальшого розвитку монархії та її впливу в Західній Європі на початку XVI ст.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗАБЕЛЛИ КАСТИЛЬСЬКОЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1. Використання наочності та художньої літератури на уроках

Застосування історичних карт і художньої літератури на уроках історії є методичним прийомом, що сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про історичні події та процеси. Адже історичні карти забезпечують просторово-часову конкретизацію матеріалу, допомагають простежити динаміку подій і причинно-наслідкові зв’язки. Натомість художня література доповнює навчальний зміст образними характеристиками епохи, соціальних відносин і діяльності історичних діячів.

Провідне місце у системі методичних прийомів посідає робота з історичною картою, котра є засобом формування просторової компетентності учнів. У процесі навчання історії це насамперед виявляється у здатності орієнтуватися в історичному просторі, що є показником початкового рівня її сформованості. До базових умінь належать здатність знаходити та показувати історико-географічні об’єкти на історичній карті, читати закладену в ній інформацію й усвідомлювати роль і значення географічного фактора в розвитку історичного процесу. Ядро просторової компетентності становлять уміння аналізувати й узагальнювати просторово-історичні об’єкти та зв’язки, що забезпечує цілісне розуміння історичних подій у конкретних просторових умовах.

Розвиток просторової компетентності учнів має поетапний характер і реалізується через систему вправ і завдань, спрямованих на формування конкретних умінь. Спочатку учні усвідомлюють значення та склад відповідних розумових і практичних дій, далі відбувається первинне формування вміння, його закріплення у процесі тренувальних вправ та застосування в нових навчальних ситуаціях. Уміння орієнтуватися в історичному просторі передбачає володіння навичками добору необхідних

історичних карт відповідно до завдання, роботи з легендою, визначення масштабу та географічного положення історичних об’єктів [17, с. 82-85].

Так, під час вивчення теми «Політична діяльність Ізабелли Кастильської» вчитель може запропонувати учням роботу з історичною картою Іспанії кінця XV ст., запропонувавши обґрунтувати її доцільність для аналізу процесу об’єднання іспанських земель. Учні визначають на карті Кастилію, Арагон і Гранаду, користуючись легендою та масштабом, знаходять головні політичні центри – Толедо, Сарагосу – й описують їхнє географічне розташування. Ця вправа дає змогу пов’язати політичні рішення Ізабелли Кастильської з просторовими умовами, зокрема територіальною роздробленістю Іспанії і значенням приєднання Гранадського еміратy для завершення об’єднання держави [9].

Загалом, для формування та розвитку вмінь учнів орієнтуватися в історичному просторі і «зчитувати» інформацію з історичної карти доцільно систематично використовувати дидактичні ігри й аналітичні завдання з картами. Такі завдання передбачають визначення історичних подій за конфігурацією походів, упізнавання історико-географічних об’єктів за описами з джерел, аналіз змін територій і встановлення причинно-наслідкових зв’язків між географічними умовами й історичними процесами. Робота з картою дає змогу учням усвідомити вплив природно-географічного чинника на господарську діяльність, суспільний устрій і міжнародні відносини, а також розвиває вміння порівнювати, узагальнювати інформацію та робити аргументовані висновки на основі просторово-часового аналізу [17, с. 86-87].

Систематична робота з історичними джерелами сприяє підвищенню пізнавального інтересу учнів і робить навчальний процес змістовнішим та наочнішим. У шкільній практиці найчастіше використовуються писемні джерела у формі документів і зображувальні джерела у вигляді карт та ілюстрацій, що зумовлено їх широкою представленістю в підручниках і доступністю в мережі Інтернет [10, с. 80]. Особливе місце серед

зображувальних джерел посідають історичні картини, що поєднують наочність і художню інтерпретацію минулого.

Використання картин історичної тематики на уроці історії є засобом формування в учнів уміння аналізувати й інтерпретувати історичну інформацію в образній формі. Історична картина є зоровою опорою для сприйняття й осмислення навчального матеріалу, сприяє підготовці до вивчення нової теми та може виконувати функцію джерела знань. Робота з нею передбачає опис зображення та його інтерпретацію, що дає змогу учням розрізняти історичні реалії і художній домисел, оцінювати ступінь достовірності зображеного й усвідомлювати авторську позицію. Поєднання аналізу історичної картини з іншими джерелами інформації формує цілісне уявлення про минуле [16, с. 18-21].

Поряд з історичними картинами, на уроках історії доцільно використовувати твори живопису, оскільки це сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів і конкретизації історичного матеріалу. Твори живопису можна застосовувати як засіб ілюстрації епохи, джерело історичної інформації й основу для аналітичної роботи, поєднуючи їх із письмовими та картографічними джерелами. Робота з живописом передбачає поетапний аналіз змісту, композиції, образів та авторського задуму, що формує у школярів уміння інтерпретувати історичні події, визначати їхній соціально-політичний контекст і розрізняти історичні реалії та художню умовність. Такий прийом забезпечує усвідомлене засвоєння навчального матеріалу та розвиток історичного мислення [43, с. 15-17].

На практиці це можна реалізувати під час вивчення державної діяльності Ізабелли І, вчитель може застосувати твори живопису й архітектурні образи епохи як історичне джерело для аналізу ідеологічних засад корони. На прикладі оформлення монастирів Мірафлорес, Сан-Хуан-де-лос-Рейес або Королівської капели в Гранаді учні можуть простежити, як через художні засоби, династичну символіку та гербові зображення утверджувалася

законність влади Ізабелли, ідея об’єднання Кастилії й Арагону і завершення Реконкісти [45, с. 96-98].

Водночас у навчанні історії важливу роль відіграє художня література як дидактичний інструмент формування історичних уявлень учнів про минуле. Вона ілюструє науковий матеріал, поглиблює його розуміння та сприяє зацікавленості учнів історичними подіями. Добір художніх творів має ґрунтуватися на їх пізнавальній цінності та художній якості з урахуванням історичної достовірності подій, образів і побутових аспектів, що забезпечує сприйняття історичної дійсності.

Заразом у навчальному процесі доцільно розрізняти літературні джерела епохи й історичну белетристику. Твори сучасників подій використовуються як історичні джерела для узагальнень і висновків, а також для вивчення повсякденного життя епохи. Історична белетристика, хоча й не є документальним джерелом, допомагає учням у художній формі осмислити минуле, звертаючи увагу на характерні дрібниці часу [34, с. 334-335].

Використання художньої літератури на уроках сприяє конкретизації історичного матеріалу та формуванню в учнів цілісних уявлень про перебіг історичного процесу. Художні образи дають змогу розглядати події через діяльність і взаємодію конкретних історичних осіб, що підвищує усвідомленість сприйняття навчального матеріалу й інтерес до теми. Залучення уривків із творів, як написаних у відповідну епоху, так і історичної белетристики, підсилює пізнавальну зацікавленість школярів і поглиблює засвоєння навчального матеріалу. Зрештою, це допомагає подолати абстрактність викладу історії та полегшує запам’ятовування фактичного матеріалу [24, с. 23-24].

Отож залучення уривків із творів художньої літератури на уроках історії дає змогу поєднувати наукове доведення з демонстрацією історичного матеріалу через художні засоби. Такі твори відтворюють суспільне життя певної епохи, висвітлюють історичні події, образи діячів, побутові та культурні особливості, що допомагає учням аналізувати й узагальнювати

інформацію і формувати об’єктивне уявлення про минуле. Вдало підібрані уривки сприяють формуванню історичного світогляду та позитивного ставлення до вивчення історії, одночасно поглиблюючи інтерес до актуальних історичних проблем [51, с. 35-36].

Вивчаючи політичну діяльність Ізабелли Кастильської, на уроках історії можна використати уривок із книги «Ізабелла І. Хрест королеви», де описуються основні події правління королеви. Зокрема, відкриття Америки Х. Колумбом, політичне об’єднання Іспанії через шлюб із Фердинандом, завоювання Гранади та започаткування інквізиції під керівництвом Т. де Торквемади. Аналіз такого уривку дає змогу учням ознайомитися з послідовністю історичних подій, дослідити роль конкретного правителя в їх реалізації і простежити взаємозв’язок політичних рішень та їхніх наслідків для держави [57].

До того ж підготовка вчителя до уроку історії з використанням художньої літератури передбачає цілеспрямований відбір матеріалу відповідно до змісту теми та навчальних завдань курсу. Педагог має заздалегідь проаналізувати твір із позицій історичної достовірності, художньої цінності та доступності для учнів певного віку, визначити дидактичну функцію уривків і спосіб їх застосування на уроці. Завершальним етапом підготовки є складання плану чи плану-конспекту уроку з чітким визначенням місця художнього матеріалу, підготовка пояснень термінів і висловів, а також добір методів роботи, що забезпечують поєднання літературного тексту з викладом програмного історичного матеріалу [24, с. 24-25].

Використання художньої літератури на уроках здійснюється через систему методичних прийомів, спрямованих на конкретизацію та поглиблення програмного матеріалу. Найчастіше застосовуються цитування або переказ окремих уривків, художньо-літературне ілюстрування розповіді вчителя, покликання на відомі літературні образи, а також аналіз літературних пам’яток як джерел епохи. Уривки можуть використовуватися на різних етапах уроку – для мотивації, пояснення нового матеріалу, узагальнення чи перевірки знань,

зокрема в тестових завданнях і міжпредметних формах роботи. Водночас художня література не є самоціллю, а має застосовуватися вибірково, у тісному зв'язку зі змістом курсу історії та з урахуванням вікових можливостей учнів, що сприяє засвоєнню історичного матеріалу [51, с. 49-55].

Водночас візуалізація інформації на уроках історії є засобом підвищення сприйняття та запам'ятовування матеріалу. Вона застосовується на різних етапах уроку – для пояснення нового матеріалу, узагальнення, закріплення знань та самостійної роботи учнів. До основних засобів візуалізації належать історичні карти, хронологічні стрічки, інтелектуальні карти та «хмари слів», які дають змогу наочно відобразити події, дати, терміни і взаємозв'язки між ними. Їхнє використання сприяє формуванню хронологічної й інформаційної компетентності школярів, допомагає поєднати просторове та часове сприйняття історичних процесів і подій, полегшуючи їх розуміння через наочні графічні образи [28, с. 124-126].

У підсумку використання наочності та художньої літератури на уроках історії сприяє формуванню в учнів цілісного, просторово-часового уявлення про минуле й усвідомленню причинно-наслідкових зв'язків історичних подій. Історичні карти забезпечують розвиток просторової та хронологічної компетентності, тоді як художня література конкретизує історичний матеріал через образи, побут і діяльність історичних діячів, підвищуючи пізнавальний інтерес школярів. Раціональне поєднання цих засобів навчання за умови цілеспрямованої підготовки вчителя сприяє засвоєнню програмного матеріалу та розвитку історичного мислення учнів.

3.2. Інтерактивні методи та форми роботи з учнями

Форми організації навчання визначають спосіб упорядкування спільної діяльності вчителя й учнів та регулюють характер, темп і режим навчального процесу. У педагогічній практиці вони представлені широким спектром – від індивідуальних до колективних, що історично змінювалися відповідно до суспільних потреб і рівня розвитку освіти. Вибір конкретної форми

зумовлюється навчальними завданнями, змістом предмета, віковими й індивідуальними особливостями учнів, а також рівнем їхньої підготовки.

Сучасна школа функціонує переважно в межах класно-урочної системи, котра забезпечує масовість, систематичність і керованість навчання, але водночас потребує доповнення інтерактивними методами й формами роботи. Поєднання елементів індивідуального, групового та колективного навчання, запозичених із різних історичних моделей, сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку співпраці, самостійності й відповідальності. Використання інтерактивних прийомів у межах уроку дає змогу частково подолати орієнтацію на «середнього» учня та забезпечити диференційований і діяльнісний підхід до навчання [58, с. 178-181].

Реалізація інтерактивних підходів навчання на уроках історії безпосередньо пов’язана з використанням сучасних засобів навчання, що забезпечують наочність та активізацію пізнавальної діяльності. До них належать підручники і навчальні посібники, об’єкти навколишнього середовища, історичні джерела, графічні матеріали (карти, схеми, таблиці), технічні та цифрові засоби, а також моделі й макети, котрі дають змогу поєднувати теоретичний матеріал із візуальним і практичним досвідом. Ефективність використання цих засобів визначається їх доцільним поєднанням із методичними прийомами, орієнтованими на індивідуальні можливості учнів [42, с. 67-70].

Викладання історії в школі сьогодні потребує застосування інтерактивних технологій, які забезпечують участь учнів у навчальному процесі та формують їх комунікативні навички й уміння приймати рішення. До таких прийомів належать робота в парах і групах, рольові ігри, моделювання життєвих ситуацій, «Мозковий штурм», «Сократів діалог», «Займи позицію», а також проєктна діяльність. Застосування цих методів у поєднанні з різними навчальними матеріалами сприяє засвоєнню фактів, формуванню історико-демократичних цінностей та умінь самостійно аналізувати історичні події [49, с. 287-289].

Інтерактивне навчання є засобом організації освітнього процесу, оскільки орієнтовані на пізнавальну діяльність учнів, співпрацю та самостійне конструювання знань. На відміну від традиційного навчання, вони передбачає рівноправну взаємодію всіх учасників, зміну ролі вчителя на організатора і консультанта та поєднання колективної відповідальності з індивідуальною звітністю. Використання інтерактивних методів, особливо в поєднанні з візуалізацією навчального матеріалу, підвищує мотивацію та полегшує засвоєння складних тем [37, с. 74-76].

Так, під час вивчення державної діяльності Ізабелли І на уроках доцільно використовувати історичні рольові ігри. Учні беруть на себе ролі королеви, її радників і представників дворянства, аргументують позиції, дискутують і приймають політичні рішення, що відображає реальні історичні події. Одночасно вони працюють з історичними джерелами – витягами з указів і дипломатичних листів, розвиваючи уміння аналізувати факти та встановлювати причинно-наслідкові зв’язки. Такий підхід формує ключові компетентності – навички аргументованого обговорення, усвідомлення історичних процесів і відповідальність за прийняті рішення, сприяючи розумінню політичних дій Ізабелли Кастильської [55, с. 305-306].

Загалом, інтерактивні методи сприяють організації сучасного уроку історії, адже забезпечують залучення учнів до аналізу джерел, обговорення проблемних питань і моделювання навчальних ситуацій. Їхнє систематичне застосування розвиває критичне мислення, рефлексію, комунікативні вміння і здатність до співпраці. Також інтерактивні методи навчання формують у школярів ціннісні орієнтації та практичні навички, необхідні для осмислення історичних процесів і подій [23, с. 32].

Важливе місце в системі технічних засобів навчання посідають мультимедіа, оскільки забезпечують поєднання текстової, графічної, аудіо- та відеоінформації в єдиному освітньому середовищі. Їх використання на уроках історії дає змогу підвищити якість сприйняття навчального матеріалу, активізувати пізнавальну діяльність учнів і сприяти розумінню та

запам’ятовуванню історичного фактажу. Мультимедійні презентації, навчальні відео, інтерактивні карти й електронні ресурси допомагають моделювати історичні ситуації, працювати з джерелами в доступній формі та реалізовувати особистісно орієнтований і компетентнісний підходи [32, с. 26-29].

Мультимедійні презентації як засіб навчальних мультимедійних систем є інструментом подання навчального матеріалу, тому що інтегрують різні інформаційні канали в цілісну візуальну модель. Застосування таких презентацій на уроках демонструє наочність, систематизацію та логічне структурування змісту, зосереджуючи увагу учнів і полегшуючи сприйняття складних історичних процесів. За умови методично обґрунтованого добору змісту мультимедіа-презентації не замінюють учителя, а є допоміжним засобом, який підсилює пояснення та забезпечує засвоєння програмного матеріалу [11, с. 7-9].

Одночасно використання відеомедійних матеріалів на уроках історії, а також мультимедійного комплексу загалом, суттєво підвищує ефективність навчального процесу завдяки поєднанню комп’ютерних і традиційних засобів навчання. Застосування відеохроніки, навчальних і художніх фрагментів та електронних ресурсів демонструє наочність, сприяє запам’ятовуванню історичної інформації, економії навчального часу й активізації пізнавальної діяльності учнів [18, с. 11-12]. За наявності методично доцільного добору матеріалів, їх фрагментарного використання й обговорення, мультимедійний комплекс стає інструментом формування історичних уявлень і самостійної навчальної діяльності школярів [25, с. 38].

Водночас інтерактивні методики з використанням цифрових платформ у викладанні історії забезпечують організацію групової та проєктної діяльності, симуляційних і рольових ігор, роботи з мультимедійними ресурсами. Залучення учнів до командного аналізу історичних подій, створення презентацій, відеоматеріалів, хронологій та участі в рольових моделях сприяє засвоєнню навчального матеріалу й розвитку дослідницьких і комунікативних

умінь. Такий підхід формує відповідальність за результати навчання, вміння аргументовано висловлювати власну позицію й усвідомлювати складність історичних процесів [33, с. 8-10].

Інформаційні технології на уроках історії є засобом навчання, що формує інформаційну культуру учнів і підвищує ефективність освітнього процесу. Їх застосування дає змогу поєднувати комп'ютерні та традиційні засоби, забезпечуючи динамічність і індивідуалізацію навчання, а також розвиток критичного мислення, аналізу й синтезу інформації. Практичне застосування включає мультимедійні презентації, відеоматеріали, інтерактивні карти, тестові програми та проєктну діяльність. Це, зі свого боку, допомагає активізувати пізнавальну діяльність школярів. Одночасно ефективність ІКТ значною мірою залежить від педагогічного супроводу, який адаптує матеріали до віку й індивідуальних особливостей учнів [14, с. 168-171].

На практиці реалізація інтерактивних елементів навчання під час вивчення теми «Політична діяльність Ізабелли Кастильської» передбачає спільне формулювання освітніх цілей з учнями, орієнтоване на засвоєння основних напрямів державної політики королеви та розвиток умінь оцінювати наслідки її діяльності. Зміст теми структурується навколо проблемних питань: об'єднання Іспанії, релігійна політика, а методичний інструментарій включає роботу в малих групах із документами, рольову дискусію «королівська рада» та презентацію результатів. Рефлексивний етап передбачає самооцінювання досягнутих цілей і обговорення сформованих компетентностей, а підсумкове оцінювання здійснюється на основі активності учнів та аргументованості висновків [46, с. 226-227].

Утім, не менш значущою є організація роботи з підручником на уроках історії, котра передбачає цілеспрямоване формування в учнів умінь осмисленого читання, аналізу та структурування навчального тексту з урахуванням їхніх пізнавальних можливостей. Учитель має навчити школярів виділяти незрозумілі фрагменти і терміни, користуватися довідковим

апаратом, словниками та застосовувати різні прийоми роботи з текстом: вибіркове читання, складання плану, таблиць, формулювання висновків. Поєднання зовнішніх навчальних дій із внутрішніми розумовими операціями сприяє розвитку мислення, самостійності та навички «вчитися». Заразом систематичне та поетапне ускладнення завдань забезпечує стале формування вмінь працювати з підручником як базовим джерелом історичних знань [52, с. 37-40].

Отже, інтерактивні методи та форми роботи з учнями забезпечують пізнавальну діяльність, розвиток комунікативних умінь і здатності до співпраці. Використання різноманітних засобів навчання, зокрема мультимедійних презентацій, відеоматеріалів і цифрових платформ, підвищує якість сприйняття й ефективність засвоєння історичного матеріалу. Систематичне застосування ІКТ сприяє усвідомленому аналізу історичних подій і розвитку практичних навичок самостійного навчання.

Висновки до розділу 3

Використання наочності та художньої літератури у вивченні політичної діяльності Ізабелли Кастильської забезпечує поєднання просторово-часового й образного аспектів засвоєння історичного матеріалу. Історичні карти сприяють формуванню просторової компетентності, розвитку вмінь аналізувати територіальні зміни і встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, тоді як художня література конкретизує історичні події через персоніфіковані образи та соціокультурний контекст.

Робота з візуальними джерелами (карти, історичні картини, твори живопису) та художніми текстами формує в учнів аналітичні вміння, зокрема здатність інтерпретувати інформацію й узагальнювати матеріал із різних джерел. Вона також сприяє розвитку вміння розрізняти історичну достовірність і художній домисел. Це сприяє розвитку історичного мислення, підвищенню пізнавального інтересу та усвідомленому засвоєнню навчального змісту.

Інтерактивні методи навчання забезпечують участь учнів у навчальному процесі та сприяють формуванню ключових компетентностей: критичного мислення, комунікативних навичок, уміння аргументувати позицію та приймати рішення. Їх застосування під час вивчення діяльності Ізабелли Кастильської дає змогу моделювати історичні ситуації й осмислювати політичні процеси епохи.

Ефективність навчання підвищується за умови комплексного поєднання традиційних і сучасних засобів, зокрема інтерактивних технологій та мультимедіа. Використання ІКТ, візуалізації і різних форм організації роботи забезпечує індивідуалізацію навчання, активізацію пізнавальної діяльності та формування навичок самостійної роботи з інформацією, що є необхідним для якісного засвоєння історичного матеріалу.

Загалом, методичні прийоми, котрі поєднують різні джерела та форми роботи, підвищують ефективність засвоєння історичного матеріалу і розвиток ключових компетентностей учнів. Це сприяє формуванню комплексного розуміння історичних процесів і набуттю навичок самостійного аналізу та критичного осмислення фактів.

ВИСНОВКИ

Політична діяльність Ізабелли Кастильської демонструє її внесок у становлення централізованої Іспанської монархії та формування нової моделі державності наприкінці XV ст. Правління Ізабелли I зумовило поступове утвердження на теренах Піренейського півострова єдиної політичної структури, котра вплинула на європейську і світову історію. Діяльність королеви вирізняється послідовністю у здійсненні перетворень, що сприяло централізації монархії в Іспанії та подоланню феодальної роздробленості.

Ізабелла Кастильська спрямовувала державницьку політику на розв'язання внутрішніх проблем королівства. Насамперед їй вдалося зміцнити королівську владу, обмеживши вплив великих феодалів, і запровадити механізми контролю за місцевими структурами управління. Формування дієздатного адміністративного апарату супроводжувалося реформуванням системи правосуддя, вдосконаленням податкової політики, встановленням контролю над фінансами та королівськими радами.

Водночас державна діяльність Ізабелли I полягала у завершенні Реконкісти, яка поклала край протистоянню з Гранадським еміратом і забезпечила релігійно-політичну уніфікацію Іспанії. Саме тоді посилилася роль католицької церкви, що проявилася у створенні інституцій інквізиції. Внаслідок цього, зрештою, відбулося формування єдиного іспанського королівства.

Не менш значущою була роль Ізабелли Кастильської у підтримці морських експедицій, зокрема подорожі Христофора Колумба. Адже завдяки відкриттю ним Нового Світу Іспанія стала на шлях колоніальної експансії та заклала основи заморської імперії.

Загалом, політичний курс Ізабелли I характеризується рішучими перетвореннями, що здійснювалися з урахуванням державних інтересів, і використанням релігійного чинника як засобу консолідації суспільства. Утім, її діяльність мала суперечливі наслідки, оскільки поряд із централізацією

влади і зміцненням єдності королівства спостерігається посилення авторитарних тенденцій та обмеження релігійних свобод.

В історичній науці період правління Ізабелли Кастильської здебільшого трактується як «золота доба» становлення національної державності, а сама королева постає мудрою монархинею, котра забезпечила велич Іспанії. Проте незважаючи на її внесок у зміцнення центральної влади та завершення Реконкісти, дослідники наголошують на ролі інквізиції, вигнанні євреїв і посиленні релігійного контролю. Тому сучасна історіографія розглядає Ізабеллу І, з одного боку, як реформаторку, що модернізувала державний апарат, а з другого – як політичну діячку, чиї рішення мали соціальні та гуманітарні наслідки.

Дослідження методичних підходів до вивчення державної діяльності Ізабелли Кастильської показує, що навчання історії потребує поєднання різних методів, спрямованих на розвиток критичного мислення учнів. Важливим є формування вмінь аналізувати історичні джерела, інтерпретувати події та встановлювати причинно-наслідкові зв’язки. Це забезпечує усвідомлене розуміння історичного процесу та ролі особистості в ньому.

Суттєву роль відіграє робота з історичними джерелами, особливо документами, уривками з хронік і свідченнями сучасників, а також опрацювання поглядів істориків. Цей підхід сприяє формуванню навичок джерелознавчої критики та допомагає учням зіставляти різні думки. До того ж важливим є застосування візуального матеріалу, зокрема карт, ілюстрацій, портретів і фрагментів художньої та документальної літератури, для наочного сприйняття учнями різного віку.

Використання інтерактивних прийомів навчання, як-от дискусій, рольових ігор і ситуативного моделювання, створює умови для залучення учнів до навчального процесу та підвищення їхнього інтересу до теми. Особливе місце належить проєктним технологіям, які дають змогу учням самостійно досліджувати окремі аспекти державної діяльності Ізабелли І та готувати на їх основі презентації.

Сучасні цифрові засоби навчання також мають вагомий потенціал у вивченні теми. Застосування мультимедійних презентацій та інтерактивних мап дає нагоду урізноманітнити урок і забезпечити доступ до якісного візуального й текстового матеріалу. У поєднанні з традиційними методами такі інструменти підсилюють навчальний ефект і стимулюють пізнавальну активність учнів.

Отже, державницька діяльність Ізабелли Кастильської є важливою для вивчення шкільного курсу всесвітньої історії, оскільки дає змогу розкрити ключові процеси становлення іспанської державності. Методичні підходи до вивчення теми повинні поєднувати традиційні та інноваційні методи, забезпечувати розвиток історичної компетентності й уміння учнів аргументовано оцінювати діяльність історичних постатей. Урешті, використання різноманітних форм роботи дає змогу зробити вивчення політичної діяльності Ізабелли І змістовнішим і сприяє розвитку історичного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. Джерела

1. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М. О. Рудь: Навч. посібник. К.: Либідь, 2005. 656 с.

2. Історія України. Всесвітня історія. 5-9 класи: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / авт. кол. К.: Міністерство освіти і науки України, 2017. 70 с.

3. Модельна навчальна програма «Всесвітня історія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Пометун О. І. та ін. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2023. 58 с.

4. Модельна навчальна програма «Всесвітня історія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Щупак І. Я. та ін. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2023. 44 с.

5. Мокрогуз О. П. Всесвітня історія. 8 клас: Розробки уроків / О. Мокрогуз, А. Єрмоленко, О. Розумієнко. Х.: Веста: Вид. «Ранок», 2008. 352 с.

6. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Всесвітня історія: підручник для 7 кл. закладів загальн. серед. освіти. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2020. 176 с.

7. Щупак І. Я. Всесвітня історія: підруч. для 7 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Видавництво «Світоч», 2015. 256 с.

8. Щупак І. Я., Бурлака О. В., Желіба О. В., Піскарьова І. О. Всесвітня історія: підруч. для 7 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: УОВЦ «Оріон», 2024. 208 с.

ІІ. Література

9. Альтаміра-і-Кревеа Р. Історія середньовічної Іспанії. В 2-х т. 1951. Т. 1. 546 с.

10. Барановський В. Методика використання історичних джерел на уроках історії // Зб. наук. пр. (за матеріалами 2-го всеукраїнського науково-методичного семінару «Методика використання історичних джерел в процесі

підготовки і написання наукових робіт здобувачами вищої освіти»). Ж.: Житомирський державний університет імені І. Франка, 2022. Вип. 1. С. 79-81.

11. Бахматюк Я. ІКТ і мультимедійне забезпечення навчального процесу на уроках історії // Історія України. 2011. № 37. С. 3-16.

12. Безус С. М. Перші документи іспанської Інквізиції // Вісник експертної ради, №4 (11). 2017. С. 54-60.

13. Бібік М. О. Іспанське суспільство в період Реконкісти: еволюція змін: кваліфікаційна бакалаврська робота: спеціальність 032 «Історія та археологія» / наук. кер. А. І. Зякун. Суми: Сумський державний університет, 2023. 46 с.

14. Білоус О. О. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках історії // Таврійський вісник освіти. 2014. № 1 (2). С. 167-172.

15. Вілар. П. Історія Іспанії / Пер. з фр. І. Борисової. М.: АСТ: Астрель, 2006. 222 с.

16. Десятов Д. Використання картин історичної тематики на уроці: створення образів чи міфів? Історія в школах України. 2007. № 5. С. 17-23.

17. Десятов Д. Л. Формування просторової компетентності учнів у процесі навчання історії // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Історичні науки. 2012. Вип. 17. С. 82-89.

18. Дрібниця В. Використання відео- та мультимедійних матеріалів на уроках історії: України та всесвітньої історії у 6-11 класах. Історія України. 2007. № 14. С. 7-15.

19. Джеджора О. Історія європейської цивілізації. Частина І. Л.: Видавництво ЛБА, 1999. 448 с.

20. Іванова В. В. Вплив еволюції розвитку історії як науки на висвітлення в історіографії та джерелах ролі Ізабелли Кастильської в започаткуванні іспанської інквізиції та сучасних тенденцій у дослідженні цього питання. Світовий розвиток науки та техніки: матеріали LVIII

Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Дніпро, 2020. С. 106-109.

21. Ісак Ю. І. Еволюція іспанського парламентаризму в оцінці вчених-новістів підросійської України другої половини XIX ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Історія». Вип. 27. 2011. С. 279-284.

22. Історія Іспанії. У 2-х т. / В. А. Велюшкін, Г. А. Попова та ін. М.: «Індрик», 2012. Т. 1. З найдавніших часів до кінця XVII століття. 696 с.

23. Клименко Л. В. Сучасна практична реалізація інтерактивного навчання на уроках історії. Актуальні проблеми сучасної науки та освіти: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 9-10 листопада 2020 р.). Львів: Львівський науковий форум, 2020. Ч. II. С. 31-33.

24. Коляда І. Роль та місце художньої літератури на уроках історії України. Історія в школі. 2007. №3. С. 23-29.

25. Комаров Ю. С. Використання мультимедійного комплексу у викладанні історії. Комп'ютер у школах та сім'ї. 2004. № 2. С. 36-38.

26. Космина В. Іберійський колоніалізм в Америці та його цивілізаційні наслідки. Літопис Волині, (32). 2025. С. 145-153.

27. Крамар Ю. Династичні шлюби та їхня роль у дипломатії західноєвропейських держав раннього нового часу. Літопис Волині, (27). 2022. С. 149-153.

28. Любченко В. В. Візуалізація інформації на уроках історії. Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Концепції, реалії та нові стратегії у сфері викладання історико-правознавчих дисциплін» (м. Луцьк, Україна, 10 червня 2020 р.). Луцьк: Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. С. 122-126.

29. Марей О. В. Іспанські терції. Частина 1. Напередодні великої гри // Історичний вісник. Т. XLIV. Частина 2. С. 394-411.

30. Малієнко Ю. Європейські держави в добу Середньовіччя. Країни басейну Середземномор'я. Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. 2016, № 5. С. 21-26.

31. Мартинюк І. О., Іваницька О. П. Злети та падіння Іспанської колоніальної імперії. Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень. (Груд. 2024). С. 127-129.

32. Мирошниченко В. О. Використання сучасних інформаційних технологій: формування мультимедійної компетентності (для спеціальності – Історія): навч. посіб. / за ред. Баханова К. О. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 296 с.

33. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії. Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007. 192 с.

34. Накашидзе І. С. Використання художньої літератури при викладанні історії. Проблеми та перспективи розвитку залізничного транспорту: Тези 80 Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 2020 р.) Д.: ДНУЗТ, 2020. С. 334-335.

35. Нємцева К. І. Роль релігії у культурно-історичному становленні Іспанії. Релігія та суспільство. Вип. 12. 2018. С. 211-213.

36. Ніконова Л. В., Коровченко О. Ю. Жінки на чолі держави у різні періоди розвитку суспільства. За нами майбутнє: погляд молодих учених на інноваційний розвиток суспільства: зб. наук. пр. 2-ї Всеросійської молодіжної наукової конференції. У 4-х т. Відп. ред. А. А. Горохов. К., 2021. С. 160-164.

37. Олійник О., Солошенко О., Васильєва М. Інтерактивні методи навчання дисциплін суспільствознавчої галузі знань: теорія і практика. Новий колегіум. 2024. № 2 (114). С. 72-79.

38. Орлов О. А. Націоналізм в історії Каталонії: минуле і теперішнє. М.: МГІМО-Університет, 2020. 550 с.

39. Панкевич В. В. Ізабелла I Кастильська: місія католицької королеви. Роль особистості в історії: реальність і проблеми вивчення: наук. зб. (за матеріалами 1-ї Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції) / редкол. В. Н. Сидорцов (гол. ред.). Мінськ: БГУ, 2011. С. 54-59.

40. Панов А. В., Панова А. О., Форнагель А. О. Релігія в Іспанії. Innovations in Education: Prospects and Challenges. 2023. С. 285-294.

41. Перес Ж. Ізабелла Католичка. Взірець для християнського світу? / Пер. І. А. Египті // Серія: Clio. С.-П.: Вид.: Євразія, 2012. 192 с.

42. Пільгуй Є. С. Сучасні засоби навчання на уроках історії. Сучасний рух науки: тези доп. IX міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 2-3 грудня 2019 р. Дніпро, 2019. Т. 3. С. 67-70.

43. Рябкіна О. О. Використання творів живопису на уроках історії. Метод. рекомендації. Історія та правознавство. 2005. № 16/18. С. 14-18.

44. Рябова Т. В. Жінки в історії західноєвропейського середньовіччя. Іваново: Видавничий центр «Юнона», 1999. 212 с.

45. Сім Н. М. «Ісабеліно». Стильова лінія архітектури католицьких королів Іспанії. Мистецтвознавство. 2022. С. 95-101.

46. Сербин Л. П. Система застосування інтерактивних технологій на уроках історії. Таврійський вісник освіти. 2013. № 3 (43). С. 224-232.

47. Стрільцов А. Д. [Реф.]. Соціальні та гуманітарні науки. Вітчизняна і зарубіжна література. Сер. 5: Історія. М.: ІНІОН РАН, 2022. № 4. С. 180-187.

48. Стрільцова Є. Ю. Монархія в Іспанії: історія та сучасність // Північні межі. Лінгвокраїнознавчий альманах. Відп. ред. Овчаренко Є. Ф. М., 2014. С. 40-50.

49. Струкова Л. М. Використання інтерактивних методів навчання на уроках історії та правознавства. Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект: збірник наукових і науково-методичних праць / редкол. І. М. Шимко, І. О. Талаш. Вип. 1. Кривий Ріг: КДПУ, 2018. С. 286-290.

50. Сугробова Ю. Ю., Даниліна Н. І., Кутя С. А., Принцева Н. Ю., Мороз В. М., Сугробов В. М. Медична етика Аматуса Лузітанського. Problems of Social Hygiene, Public Health and History of Medicine, 29 (1). 2021. С. 180-184.

51. Тернавська В. Формування ціннісних орієнтацій школярів на уроках історії засобами художньої літератури: кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти: спеціальність 014.03 Середня освіта (Історія) / ХГПА. Хмельницький: ХГПА, 2024. 70 с.

52. Трухан О. Організація роботи з підручником учнів основної школи на уроках історії. Рідна школа. 2011. № 8-9. С. 36-40.

53. Туренко О. Жіночність як фактор історичної долі й занедбаності нації: інтерпретація Хосе Ортеґи-і-Ґасета. Актуальні проблеми філософії та соціології, (26). 2020. С. 44-50.

54. Хитрейко В. М. Соціальна політика на Піренейському півострові XIII-XV ст. Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Хмельницький, 13 трав. 2022 р. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 570-572.

55. Худенко С. А. Використання інтерактивних методів навчання під час викладання історії. Інформатика, інформаційні системи та технології: тези доповідей XXII Всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців (Одеса, 25 квітня 2025 р.). Одеса, 2025. С. 305-306.

56. Ціватий В. Г. У витоків формування зовнішньої політики й моделей французької, італійської та іспанської дипломатії (середземноморської дипломатії) доби раннього Нового часу (XVI-XVIII століття): проблеми інституціонального розвитку. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2018. Т. 29 (68), № 1. С. 63-71.

57. Шуновер Л. Ізабелла I. Хрест королеви / Пер. Т. Печурко. Серія: Вінценосці. М.: Терра - Книжковий клуб, 2004. 368 с.

58. Якушко Н. М. Форми організації навчання (історія та сучасність). Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. 2012. Вип. 38. С. 177-184.

59. Edwards, John. The Spain of the Catholic Monarchs, 1474-1520. Oxford: Blackwell, 2000. 339 p.

60. Ladero Quesada, Miguel Ángel. La España de los Reyes Católicos. Madrid, 1999. 672 p.